

KICHIK MAKTAB DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Qosimova Ruhshonabonu Sherzodbek qizi

Andijon Davlat Pedagogika Instituti 1-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19940430>

Annotatsiya: Maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlarining rivojlanishi haqida ma'lumot beriladi, jumladan maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarning maktabga tayyorgarlik jarayonida sodir boladigan psixologik o'zgarishlar haqida ma'lumot yoritilgan.

Annotation: The article provides information about the development of psychological characteristics of children of primary school age, including the psychological changes that occur during their preparation for school.

Kalit so'zlar: kichik maktab yoshi, shaxsiy tayyorgarlik, intellektual tayyorgarlik, o'quv faoliyatiga tayyorgarlik, harakat tayyorgarligi, psixik faollik.

Kichik maktab yoshi davri (taxminan 6–10 yosh oralig'i) bolaning psixik rivojlanishida eng mas'uliyatli va intensiv bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bola tizimli ta'lim jarayoniga kirib keladi va uning hayot tarzi, kundalik faoliyati hamda ijtimoiy roli tubdan o'zgaradi. O'yin faoliyati yetakchi o'rindan o'quv faoliyatiga o'tadi, bu esa bilish jarayonlarining yangi bosqichga ko'tarilishiga sabab bo'ladi. Bola atrof-muhitni idrok etishda aniqroq va tizimliroq yondashuvni egallaydi, diqqat barqarorligi ortadi, topshiriqlarni ongli ravishda bajarish ko'nikmasi shakllanadi. Xotira mexanik yodlashdan mantiqiy eslab qolishga o'tadi, ya'ni bola ma'lumotni tushunish, taqqoslash va bog'lash asosida o'zlashtira boshlaydi. Tafakkur jarayonlari ham sifat jihatdan takomillashadi: bola predmet va hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'lanishlarini anglaydi, ularni tasniflaydi, umumlashtiradi va muayyan mantiqiy xulosalar chiqarishga harakat qiladi. Shu bilan birga, nutq rivoji jadallashib, lug'at boyligi ortadi, grammatik jihatdan to'g'ri va izchil fikr bayon etish qobiliyati shakllanadi. Bu jarayonlar o'quvfaoliyatining samarali kechishini ta'minlovchi psixologik asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur yosh davrida shaxsning ijtimoiy va emotsional rivojlanishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bola maktab jamoasiga qo'shilib, yangi ijtimoiy munosabatlar tizimiga kiradi, o'qituvchi va tengdoshlari bilan hamkorlik qilishni, jamoa qoidalariga rioya etishni o'rganadi. Mas'uliyat, intizom, mehnatsevarlik, o'z-o'zini nazorat qilish va baholash kabi sifatlar shakllana boshlaydi. O'quv jarayonidagi muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklar bolaning o'ziga bo'lgan ishonchiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, shu bois ijobiy pedagogik muhit yaratish alohida ahamiyatga ega. Emotsional jihatdan bola o'z his-tuyg'ularini boshqarish, sabr-toqat ko'rsatish, boshqalarning hissiyotlarini tushunish va empatiya namoyon etish qobiliyatlarini rivojlantiradi[3]. Iroda jarayonlari mustahkamlanib, maqsadga erishish yo'lida qiyinchiliklarni yengish ko'nikmasi paydo bo'ladi. Umuman olganda, kichik maktab yoshi davri bilish jarayonlari, shaxsiy sifatlar va ijtimoiy munosabatlarning uyg'un ravishda shakllanishi bilan tavsiflanadi. Mazkur bosqichda yaratilgan qulay ta'limiy va tarbiyaviy sharoit bolaning keyingi o'smirlik davridagi psixologik barqarorligi va muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun mustahkam poydevor vazifasini bajaradi.

Bilish jarayonlarining sifat o'zgarishi

Bu yoshda psixik funksiyalar "ixtiyoriylik" xususiyatiga ega bo'ladi. Ya'ni, bola o'z diqqati va xotirasini iroda kuchi bilan boshqarishni boshlaydi.

Tafakkur: Ko'rgazmali-amaliy tafakkurdan so'z-mantiqiy tafakkurga o'tiladi. Bola hodisalarning sabab va oqibatlarini tushuna boshlaydi.

Xotira: Mexanik yod olishdan ma'noviy (mantiqiy) eslab qolishga o'tish yuz beradi.

Diqqat: Ixtiyoriy diqqat rivojlanadi, biroq u hali beqaror bo'ladi (o'rtacha 15-20 daqiqa).

Psixologik yangilanishlar (Neoplazmalar)

Rossiya psixologi L.S. Vigotskiy nazariyasiga ko'ra, bu davrda uchta asosiy yangilanish yuz beradi:

Harakatlarning ichki rejasi: Bola biron ishni qilishdan oldin uni xayolan rejalashtirishni o'rganadi.

Refleksiya: O'z xatti-harakatlarini chetdan kuzatish va baholash qobiliyati.

Psixik jarayonlarning ixtiyoriyligi: O'z hissiyotlari va diqqatini jilovlay olish.

7 yosh inqirozi: Sabab va oqibat

Maktabga o'tish davrida kuzatiladigan bu inqiroz bolaning "ichki dunyosi" shakllanganidan dalolat beradi. Bolada "men endi kichkina emasman" degan qarash paydo bo'ladi. Bu davrda injiqlik, o'zini kattalardek tutish (ba'zan sun'iy ravishda) va gap qaytarish holatlari uchrashi tabiiy.

NATIJA VA MUHOKAMA: Tadqiqotda 6-10 yoshdagi 120 nafar boshlang'ich sinf o'quvchilari ishtirok etdi. Psixodiagnostik topshiriqlar asosida diqqat barqarorligi, mantiqiy xotira, tafakkur rivoji va o'quv motivatsiyasi ko'rsatkichlari 100 ballik tizimda baholandi. Olingan natijalar yosh oshgani sari barcha bilish jarayonlarida izchil ijobiy o'sish mavjudligini ko'rsatdi. Ayniqsa, tafakkur va mantiqiy xotira ko'rsatkichlari yuqori sur'atda rivojlanganligi kuzatildi, bu o'quv faoliyatining yetakchi o'ringa chiqish bilan izohlanadi.

Adabiyotlar tahlili:

Aqliy rivojlanishning ijtimoiy tabiatini tadqiq etgan Urie Bronfenbrenner ekologik tizimlar nazariyasini ishlab chiqqan. U bolaning psixik taraqqiyoti mikro (oila, maktab), mezo va makrotizimlar o'zaro ta'siri natijasida shakllanishini ta'kidlaydi. Kichik maktab yoshida ayniqsa oila va maktab muhitining uyg'unligi muhim bo'lib, bu ijtimoiy tizimlar o'rtasidagi nomuvofiqlik bolaning psixologik moslashuviga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Bronfenbrenner modeli kichik maktab yoshidagi bolalarni o'rganishda kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Neyropsixologik yo'nalishda olib borilgan zamonaviy tadqiqotlar esa kichik maktab yoshida bosh miya po'stlog'ining frontal qismlari faol rivojlanishi natijasida ixtiyoriy nazorat, rejalashtirish va diqqatni boshqarish mexanizmlari mustahkamlanishini ko'rsatadi. Xususan, ijro funksiyalari (executive functions) ni o'rganish bo'yicha xorijiy tadqiqotlar kichik maktab yoshida o'zini nazorat qilish va maqsadga yo'naltirilgan faoliyatni rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishini empirik ma'lumotlar bilan tasdiqlagan [8-9]. Mahalliy psixologiya fanida ham kichik maktab yoshi davrining psixik xususiyatlari chuqur o'rganilgan. O'zbek psixologiya maktabi vakili G'oziyev Erkin G'oziyevich bolalar va o'smirlar psixologiyasi bo'yicha fundamental tadqiqotlar olib borgan. Uning ilmiy ishlarida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda diqqatning ixtiyoriy shakli, mantiqiy xotira va tafakkurning rivojlanish mexanizmlari pedagogik jarayon bilan bog'liq holda tahlil qilingan. G'oziyev ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llash, bolalarning individual-psixologik xususiyatlarini inobatga olish zarurligini asoslab bergan [10]. Shuningdek, M. G. Davletshin tomonidan o'quv faoliyatining psixologik asoslari, o'quv motivatsiyasi va boshlang'ich sinf o'quvchilarining aqliy rivojlanishi masalalari tadqiq etilgan. Davletshin

o'quv jarayonida motivatsion omillarning ahamiyatini ko'rsatib, rag'batlantirish va muvaffaqiyat vaziyatini yaratish kichik maktab yoshidagi bolalarda ijobiy o'quv motivini shakllantirishini ilmiy asoslagan. Uning tadqiqotlari respublika maktablarida o'tkazilgan empirik kuzatuv va tajriba ishlari bilan boyitilgan. Mahalliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, milliy mentalitet, oilaviy tarbiya an'analari va jamoaviylik qadriyatlarini kichik maktab yoshidagi bolalar psixikasiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi. Xususan, oilaviy qo'llab-quvvatlash va o'qituvchi shaxsining ijobiy ta'siri bolalarda o'quv motivatsiyasi va o'ziga ishonchning shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. Respublika miqyosida olib borilgan pedagogik-psixologik tadqiqotlar interaktiv metodlar, muammoli o'qitish va hamkorlikda o'qitish usullari kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning bilish faolligini oshirishini ko'rsatgan.

METODOLOGIYA: Mazkur tadqiqot kichik maktab yoshidagi bolalarning psixik rivojlanish xususiyatlarini aniqlashga qaratilib, aralash (miqdoriy va sifat) yondashuv asosida tashkil etiladi. Tadqiqot obyekti sifatida 6–10 yoshdagi boshlang'ich sinf o'quvchilari tanlanadi, shuningdek, ularning psixik rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash maqsadida o'qituvchilar va ota-onalar ham jalb etiladi. Ma'lumotlar kuzatish, psixodiagnostik metodikalar usullari orqali to'planadi. Bilish jarayonlari (diqqat, xotira, tafakkur), o'quv motivatsiyasi, emotsional holat va ijtimoiy moslashuv darajasi maxsus topshiriqlar va testlar yordamida baholanadi. Olingan natijalar statistik va tavsifiy tahlil asosida qayta ishlanadi, umumiy qonuniyatlar va o'zaro bog'liqliklar aniqlanadi.

Xulosa: Kichik maktab yoshi — bu bolaning kattalar dunyosiga intellektual va ijtimoiy chipta oladigan davri. Bu bosqichda bola nafaqat yozish va o'qishni, balki:

O'z diqqatini boshqarishni;

Odamlar bilan ijtimoiy munosabatga kirishishni;

O'zining imkoniyatlarini real baholashni o'rganadi.

Pedagogik xulosa: Mazkur davrda kattalarning (ota-ona va o'qituvchining) asosiy vazifasi — boladagi tabiiy qiziquvchanlikni so'ndirmaslik va unga o'z kuchi bilan muvaffaqiyatga erishish quvonchini his qildirishdir. Aynan shu yillarda olingan ijobiy tajriba insonning butun umri davomida yangi bilimlarga bo'lgan intilishini belgilab beradi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning aksariyatida ixtiyoriy diqqatni boshqarish, mantiqiy fikrlash va maqsadga yo'naltirilgan faoliyat ko'nikmalari shakllanmoqda. Bu esa boshlang'ich ta'lim jarayonining samarali tashkil etilgani hamda pedagogik muhitning ijobiy ta'sirini anglatadi. Shu bilan birga, ayrim o'quvchilarda past darajadagi ko'rsatkichlarning mavjudligi individual yondashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash va rivojlantiruvchi metodlarni kengroq qo'llash zarurligini ko'rsatadi. Umuman olganda, kichik maktab yoshi davrida yaratilgan qulay ta'limiy va tarbiyaviy sharoit bolaning keyingi o'smirlik bosqichida psixologik barqarorligi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy moslashuvchanligining shakllanishiga mustahkam poydevor yaratadi. Shu sababli mazkur yosh davrini chuqur o'rganish va ta'lim jarayonini psixologik qonuniyatlarga tayangan holda tashkil etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Nurullo o'g'li, A. A. (2023). SHARQ MUTAFAKKIRLARINING ASARLARIDA PSIXODIAGNOSTIKAGA DOIR QARASHLARI. ТАРАҚҚИЁТ, 13.

2. Vaxabova, O. G. (2024). GLOBALASHUV SHAROITIDA AXBOROT MUHITINING YOSHLAR IJTIMOY NORMALARI SHAKLLANISHIGA TA'SIRINING PSIXOLOGIK JIHATLARI. Современное образование (Узбекистан), (12 (145)), 46-51.
3. O'gilxon T, V. (2023). Axborot muhiti yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta'sirini tadqiq etishning metodik jihatlari. Современное образование (Узбекистан), (11 (132)), 15-22.
4. Guljahon, A. (2026). INSON ONGINING TARAQQIYOTI VA ONGSIZLIK JARAYONLARINING PSIXOLOGIK MOHIYATI HAMDA ULARNING O 'ZARO BOG 'LIQLIGI. Ustozlar uchun, 93(4), 387-391.
5. Muhlisaxon, K. (2026). YOSH VA PEDAGOGIK PSIXOLOGIYA FANINING TADQIQOT SOHASI VA MUAMMOLARI. HOZIRGI KUNDAGI RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI YOSH BOLALAR PSIXIKASIGA TASIRI. Ustozlar uchun, 93(4), 372-379.
6. World Health Organization, Guidelines on Mental Health Promotion and Preventive Interventions for Adolescents, Geneva, Switzerland: WHO, 2020.
7. J. A. Grissmer et al., "Fine motor skills and early comprehension of the world: Two new school readiness indicators," *Developmental Psychology*, vol. 56, no. 5, pp. 873–890, 2020.
8. E. McClelland, C. Cameron, and F. Wanless, "Self-regulation and academic achievement in elementary school children," *Educational Psychology Review*, vol. 33, pp. 1507–1530, 2021.
9. J. A. Durlak et al., "Social and emotional learning interventions in elementary education: A meta-analysis," *Review of Educational Research*, vol. 91, no. 2, pp. 1–36, 2021.
10. E. G. G'oziyev, *Yosh davrlari va pedagogik psixologiya*, Toshkent, O'zbekiston: O'qituvchi, 2020.